

А. М. Оленич, М. С. Сергєєва,
Ю. К. Куцоконь, С. А. Горбаненко

РАНЬОСЛОВ'ЯНСЬКЕ ЖИТЛО РИБАЛКИ НА ТЕРИТОРІЇ КИЇВСЬКОГО ПОДОЛУ: КОМПЛЕКСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Опубліковано комплексне вивчення об'єкта празької культури, дослідженого на Київському Подолі. На основі аналізу отриманого матеріалу зроблено висновок про його тимчасове використання давнім мешканцем, а основну діяльність жителя охарактеризовано як риболовецьку.

Ключові слова: Київський Поділ, ранні слов'яни, празька культура, житло, природничі визначення, палеоботаніка, іхтіологія.

У 2016 р. Архітектурно-археологічна експедиція ІА НАН України (ААЕ) під керівництвом Г. Ю. Івакіна проводила науково-рятивні роботи біля підніжжя гори Юрковиці, за адресою вул. Кирилівська, 37 у Подільському районі м. Києва (рис. 1: 1). На ділянці по осі північний захід — південний схід (вздовж схилу Юрковиці) було розбито два розкопи, загальною площею близько 400 м². Під час досліджень було виявлено низку різночасових об'єктів і нашарувань. Верхній горизонт представлений потужним шаром XVII—XVIII ст. Не менш виразними були давньоруські горизонти XI—XIII ст. Найбільшою несподіванкою досліджень ділянки стало виявлення на першому (надматериковому) горизонті розкопу 2 матеріалів ранньослов'янського часу¹.

1. Попередня публікація матеріалу — введення до наукового обігу археологічних даних щодо нового об'єкту празької культури (Івакін, Баранов, Івакін, Оленич 2016). Метою цієї статті, що базується на попередній публікації, є введення до наукового обігу визначень методами природничих наук, які, у свою чергу, надзвичайно важливі для розуміння основ життєдіяльності мешканця ранньослов'янського житла. Попередню інформацію див. також: Івакін та ін. 2017; 2018.

© А. М. ОЛЕНИЧ, М. С. СЕРГЄЄВА, Ю. К. КУЦОКОНЬ,
С. А. ГОРБАНЕНКО, 2019

Розкоп 2, загальною площею 100 м² і близько 6 м завглибшки був розташований у південно-східній частині ділянки та орієнтований кутами за сторонами світу. Безпосередньо над материком залягав шар алювіального супіску з фрагментами ранньослов'янського ліпного посуду, потужністю близько 0,15 м, в якому були зафіксовані контури напівземлянки (рис. 1: 2) та невеликої ямки. Шар був перекритий двома стерильними прошарками алювіального супіску, загальною потужністю близько 0,1 м, які залягали нижче потужного «перекопу» об'єкту кінця XVII ст.

Напівземлянка, вірогідно підквадратної форми, зафіксована у південно-західній частині розкопу 2 і була орієнтована по лінії північний захід — південний схід. У межі розкопу увійшов тільки північно-західний кут споруди. Зафіксована довжина північно-західної стіни — 1,1 м, південно-західної — 2,3 м. Глибина об'єкту варіюється у межах 0,20—0,25 м. Стінки котловану рівні, майже вертикальні, долівка нерівна, добре утрамбована (рис. 2).

Заповнення напівземлянки неоднорідне. У верхній її частині залягав прошарок добре спресованої сірої делювіальної глини, потужністю до 0,1 м, яка, вірогідно, затекла в яму, що залишилась від житла після того, як воно було закинута. Нижче глиняного прошарку був розташований слабогумусований темно-сірий супісок, потужністю близько 0,12 м. У заповненні не було виявлено жодного археологічного матеріалу, крім решток кісток тварин, які майже повністю струхли.

У північному куті напівземлянки виявлено масивну глинобитно-кам'яну піч, споруджену на піщаній підсипці (див. рис. 1: 2; 2: 2, 3). Розміри печі складають 0,6 × 0,55 м, її висо-

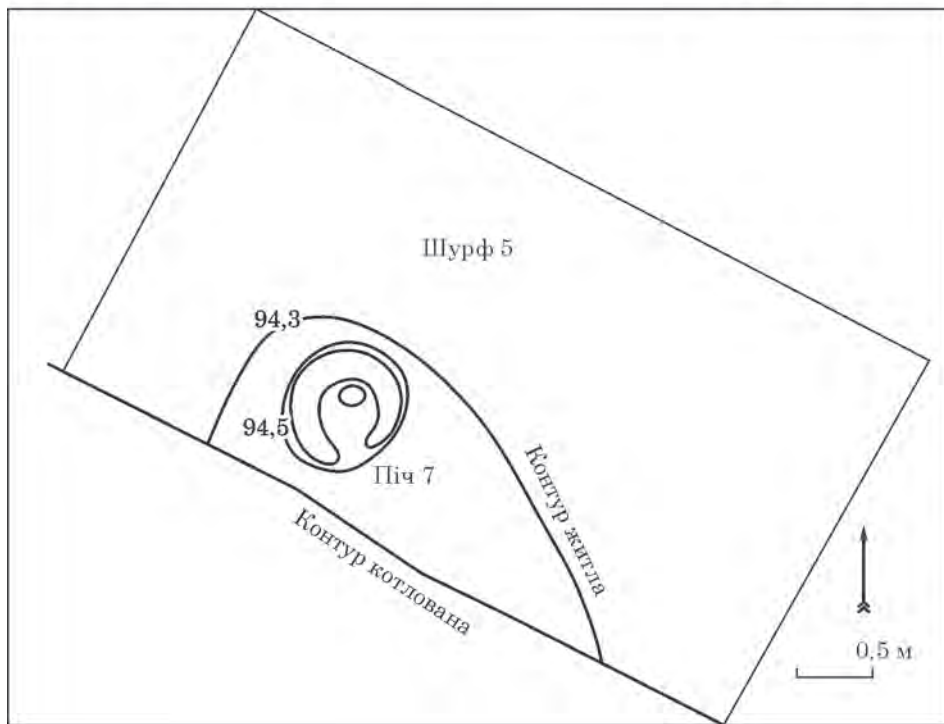
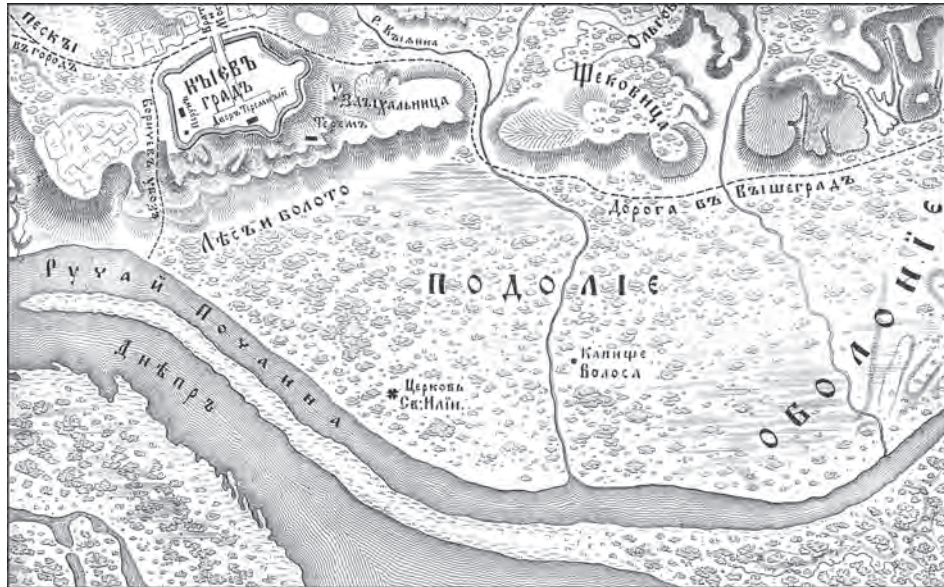

Рис. 1. Житло празької культури: 1 — на плані-реконструкції Подолу Києва до 988 р., за М. В. Закревським (1868 р.); 2 — план розкопаної частини (висоти вказані в метрах за балтійською шкалою)

та — 0,46 м. Зафіксований черинь печі розмірами 0,34 × 0,26 м. Піч сформовано без допомоги дерев'яного каркасу з синьо-зеленої спондилової материкової глини. У топковій частині печі зафіксовано кілька невеликих фрагментів пісковика та червоного граніту, які слугували для армування стінок печі й збільшення її тепловіддачі. У заповненні топкової частини печі виявлено також два розвали ліпних горщиків та близько 38 фрагментів кераміки (опис зовнішніх ознак і петрографії глиняного тіста — А. М. Оленич; рис. 3; 4).

Перший розвал належав типовому празькому «стрункому» горщику з високо поставленим

вираженим плечиком, що різко переходить до шийки. Вінце оформлене у вигляді слабо вираженого відхилу назовні, край «закруглено» заглажений (рис. 3 і 4: 1). Дно горщика рівне, містить сліди підсипки непластичного матеріалу. На зовнішній стінці добре помітні ознаки вертикального заглажування посудини. Тісто горщика має жовто-червоний («цегельний») колір, жирність розчину погашена за рахунок домішок середньозернистої жорстви та невеликої кількості піску. Випал нерівномірний та неякісний — черепок досить крихкий, зовні вкритий темно-сірими плямами. У глиняному розчині добре помітні домішки вигорілої ор-

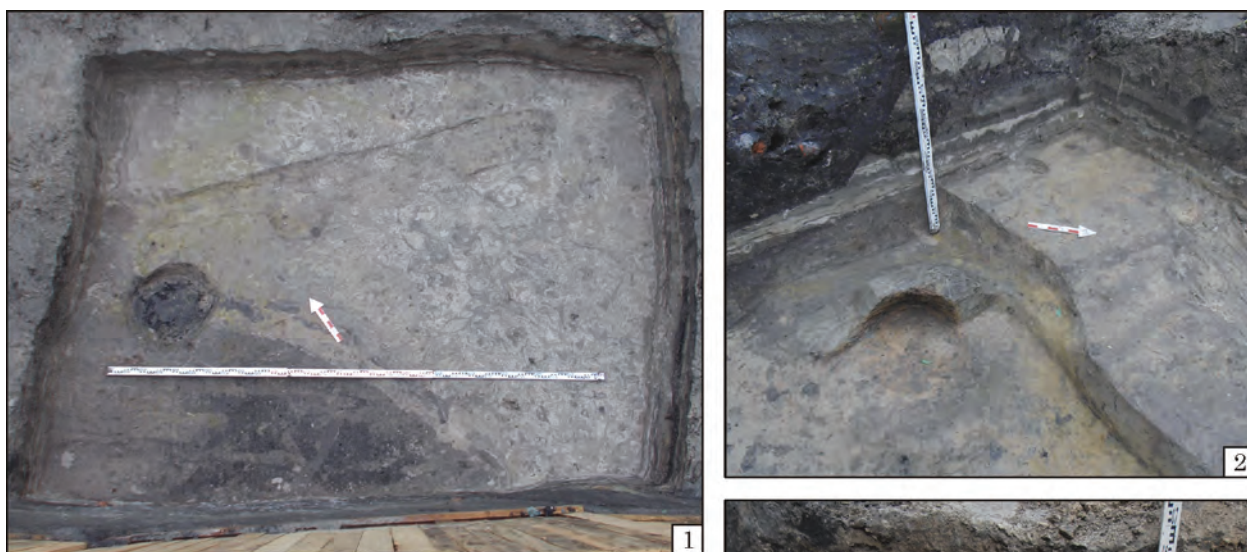

Рис. 2. Фото об'єкта з різних ракурсів: 1 — рівень виявлення; 2 — стратиграфічна ситуація ділянки; 3 — піч

ганіки. Для перевірки складу тіста було здійснено мікрошліф стінки (рис. 3: 1). Для виготовлення посудини використано «червонопальну» глину з високим вмістом уламків рудних мінералів. Близькі мінеральні характеристики має глина, з якої виконано піч. Загалом такі глини характерні для правобережної частини Київської обл. (Михайлов та ін. 2006, с. 347); також у тісті помічено наявність краплинок слюди.

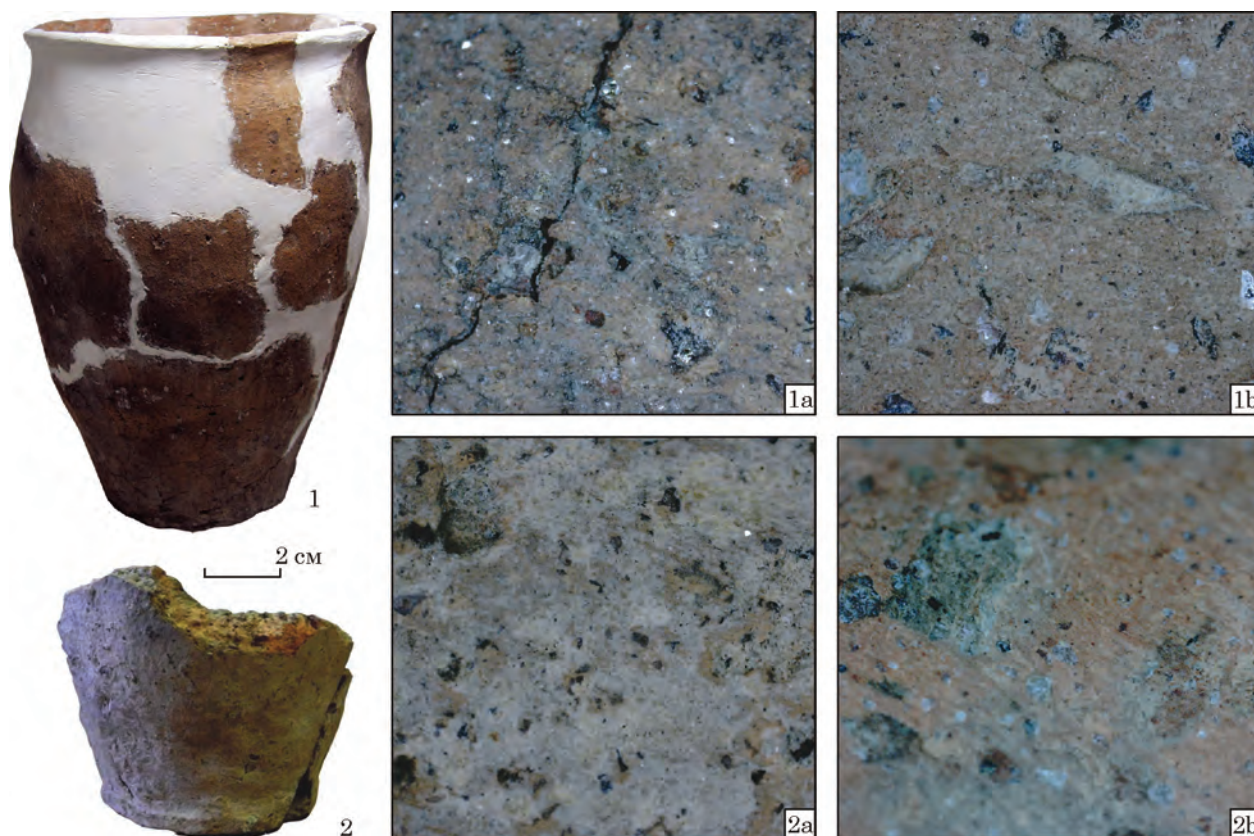

Рис. 3. Кераміка з заповнення топкової частини печі, фото: 1 — горщик 1 (реставрація, фото — реставратор I категорії Г. Човник); 2 — горщик 2 (склад тіста: а — зовнішня поверхня; б — шліф внутрішньої частини)

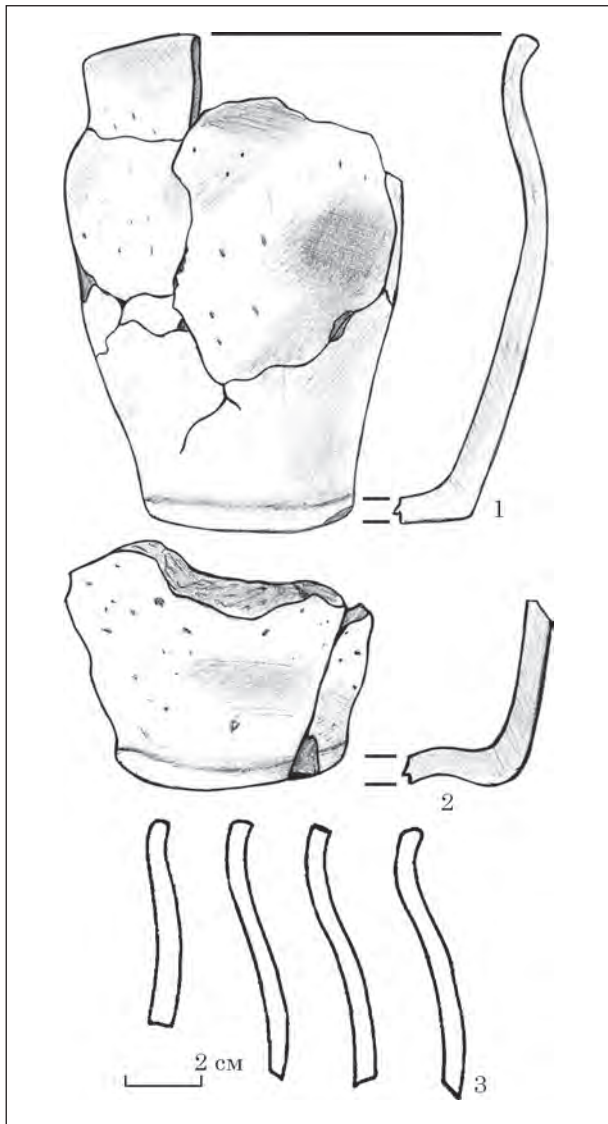

Рис. 4. Кераміка з заповнення топкової частини печі, прорисовка: 1 — горщик 1; 2 — горщик 2; 3 — вінця з печі

Посудина близька до слов'янських горщиків типу 1Б, виділених В. Д. Бараном за матеріалами поселення в с. Рашків Хотинського р-ну Чернівецької обл. Найвірогідніше датування такого типу посудин — кінець VI — початок VII ст. н. е. (Баран 1988, с. 11). За типологією І. П. Русанової, посудина найбільше подібна до типу В з типом профілю 5 — горщики з короткою шийкою й відігнутим назовні вінцем (Русанова 1976, с. 15). За матеріалами, отриманими на Зимнівському городищі, найближчими до такої посудини є горщики другого типу за В. В. Ауліхом (Ауліх 1972, с. 34).

Від другого горщика збереглась тільки нижня частина (рис. 3 і 4: 2), яка за загальними характеристиками в цілому співпадає з першим. Дно посудини зі слідами підсипки. Тісто жовто-червоного кольору з домішками жорстви та піску (рис. 3: 2). Більша частина поверхні зразка вкрита темно-сірою горілою патиною, що свід-

чить про його активне використання для приготування їжі. Неповна збереженість не дає можливості для точної інтерпретації. Показовим є хіба що нерівне широке дно з вдавненням в середину. Пропорції дна також дозволяють зарахувати його до групи В за І. П. Русановою (Русанова 1976, с. 15).

Вінця інших посудин, виявлених в печі (рис. 4: 3) також належать до групи В і профілю 5 за типологією І. П. Русанової (Русанова 1976, с. 15).

На відстані 5 м на північний схід від кута споруди було зафіксовано невелику ямку (0,52 × 0,29 м) 0,22 м завглибшки. Яма була заповнена світло-сірим супіском, в якому були виявлені кілька фрагментів ліпних стінок і кістки тварин. Дрібні фрагменти ліпної кераміки також зафіксовані в заповненні об'єктів найдавнішого давньоруського горизонту, а у невеликій кількості — по всій площі давньоруського культурного шару.

Крім «класичних» методів дослідження ділянки, також було проведено вибірку фільтрацію ґрунту із заповнення різних об'єктів, у тому числі — й описаного житла празької культури. У зв'язку зі стислими строками досліджень, забрано зразки невеликих розмірів. Безпосередньо з заповнення житла забрано об'єм близько 3 дм³, із заповнення печі 7 з того самого об'єкту — близько 7 дм³. Метою фільтрації був забір дрібних біологічних решток для їхнього подальшого ідентифікаційного аналізу. Методом флотації зібрано легку фракцію, що складалася з обгорілих ботанічних решток; методом промивання (з використанням звичайної антимоскітної сітки з коміркою приблизно 1 × 1 мм) отримано зоологічні рештки, а саме — риб'ячі кістки й луску. Фільтрацію провів С. А. Горбаненко. Надалі матеріал надійшов на ручне перебирання і розділення на біологічні рештки відповідно до природничих напрямів досліджень. Породи дерева за вугликами визначила М. С. Сергеева.

Дерево зазвичай дуже погано зберігається у культурних нашаруваннях Києва. Винятком є вологі культурні шари X — першої половини XI ст., де природним шляхом створилися сприятливі умови для цього (Гупало, Толочко 1975; Гупало 1981, с. 319—325; Сагайдак 1991, табл. XVI—XXII; Сергеева 2015, с. 42—45). У решті випадків при дослідженні київських ділянок дерево, дерев'яні артефакти (особливо дрібні вироби), або не трапляються, або репрезентовані поодинокими екземплярами. Отже, будь-яка нова знахідка варта уваги і має велике значення для поповнення бази даних щодо археологічного дерева («київського») і загалом «археологічного». Нині не викликає сумнівів важливість таких досліджень у рамках вивчення і палеоекології, і безпосередньо господарчої діяльності людини. Не потребує доказів їх взаємозв'язок. Дерево можна вивчати як

основний будівельний і виробний матеріал, а також паливо. Одним з найважливіших напрямів сучасного вивчення викопного дерева є визначення деревних порід. У цьому сенсі важливе місце посідає антракологія — напрям науки, що займається загалом вивченням викопного вугілля, в археології її використовують для визначення порід викопного обвугленого дерева.

У цьому зв'язку на особливу увагу заслуговують рештки дерева, виявлені на Кирилівській, 37 в об'єкті празької культури. На цій ділянці уперше в київській археології досліджено вугілля не тільки з давньоруських об'єктів, але й з об'єкту VII ст.

Частково матеріал отриманий шляхом ручного відбору з ґрунту або заповнення об'єктів, переважно — методом флотації. Породи дерева переважно визначають методами природничих наук, в основі діагностики деревини лежать особливості мікроструктури, характерні для кожного роду дерев, які діагностують за трьома розрізами. Отримані результати порівнюють з даними визначників деревини. Визначники, в яких представлені дані про основні породи дерев Східної Європи, видавали неодноразово (Сукачев 1940; Гаммерман и др. 1946; Вихров 1959). За відносно задовільної збереженості структури дерева, його породи можна визначити до роду. Отримані результати наведено в табл. 1.

Деревина, виявлена в об'єкті VII ст., репрезентована такими породами, як сосна, ймовірно, сосна звичайна (*Pinus sylvestris*) і дуб (*Quercus* sp.). Слід зауважити, що деревині зазначених порід взагалі віддавали перевагу у Середньому Подніпров'ї, її використовували і як ділову деревину, і як паливо.

Серед проаналізованого деревного вугілля особливо варто виділити матеріал з опалювальної споруди.

Вивчення деревного вугілля як основного різновиду палива має певні перспективи. Це стосується як опалення житла, так і визначення палива для різноманітних виробничих процесів. Джерелом для вивчення цього аспекту людської господарчої й виробничої діяльності є вугілля з печей (у тому числі виробничих), горнів, вогнищ. Таке вугілля є джерелом інформації щодо складу місцевої деревної рослинності та її можливого відбору з урахуванням теплотворних властивостей різних деревних порід для створення потрібного температурного режиму опалення. Зазначений напрям, незважаючи на увагу до нього з боку західноєвропейських дослідників (Marston 2009; Veal, Thompson 2008; Veal 2012a; 2012b; 2013), досі не поширений у нашій науці, а в слов'яно-руській археології він до останніх часів залишався білою плямою. Його розробка розпочалася лише впродовж останніх років з отриманням перших суттєвих результатів з Глинського археологічного комп-

Таблиця 1. Антракологічні матеріали з житла празької культури

Місце забору ґрунту	Кількість вугликів	Порода дерева — кількість
Піч 7	89	Сосна — 15; дуб — 74
Житло, підлога	21	Дуб — 21

лексу (кузня, вогнище; Пуголовок та ін. 2015; 2016; 2017). Пізніше отримані матеріали з деяких інших слов'яно-руських пам'яток (Виповзів, Свердловське 1; Черненко та ін. 2017). Вивчення палива з розкопу на вул. Кирилівська, 37, яке дало значну кількість зразків, є важливим кроком у цьому напрямі. Зауважимо, що у всіх випадках флотація як метод забору зразків відіграв визначальну роль.

Залишки палива з печі (сосна і дуб) відповідають загальній тенденції його відбору, яка простежується і археологічно, і багато в чому в етнографічній сучасності: стара смолиста сосна та дуб належали до групи найціннішого палива (Плотников 1924, с. 14). Вугілля з давньоруських і слов'янських об'єктів, яке можна пов'язувати з паливом, репрезентоване дубом і сосною. На цій самій ділянці також досліджене паливо з печі XVIII ст., де крім того виявлене березове вугілля, відсутнє у раніших об'єктах. Варто зауважити, що для ранньослов'янського і давньоруського часів поки що загалом не виявлено тенденцій у наданні переваги берези: березові вуглики як залишки палива виявлені у поодиноких екземплярах: у Виповзові (XII ст.) і в Свердловському 1 (роменський час). Береза взагалі дуже рідко трапляється серед викопного вугілля давньоруського часу. Це можна пояснити її відносно невеликою питомою вагою в лісах досліджених мікрорегіонів, або відносно невеликою кількістю досліджених нині матеріалів. Додамо також, що береза — антропохорна рослина, що доволі часто приходить на зміну місцевих дерев на згарищах і підсічних полях. Загалом причини відсутності уваги до берези як до палива у слов'яно-руські часи можна виявити тільки за подальших досліджень.

Важливість отриманих результатів для подальшого створення джерельної бази з викопного дерева не викликає сумнівів. Отримання достатнього об'єму інформації внаслідок подальших досліджень матеріалів з різних поселень, дозволить перейти до її використання у контексті вивчення палеоекології й господарчої діяльності у цей період.

Подальші антракологічні дослідження дадуть змогу конкретизувати отримані результати. За умов забору зразків з різних частин, скажімо, житлової споруди (за чіткої фіксації), такі дослідження приведуть не лише до звичайної констатації факту використання тих чи

Таблиця 2. Параметри палеоетноботанічних зразків з житла празької культури

Об'єкт	Датування, ст.	Об'єм ґрунту, дм ³	Кількість, од.	Насиченість, п / дм ³	ПЗ *
Житло	VI—VII	3	0	—	—
Житло, піч 7	VI—VII	7	1	0,14	3

* ПЗ — природна збереженість, за 5-бальною шкалою.

інших порід дерев у ході господарювання, а й дадуть можливість інтерпретацій щодо використання різних порід дерев для різних потреб (використання деревини як палива, як сировини для домобудівництва тощо).

Підбиваючи підсумки, вкажемо, що у найближчій перспективі необхідно розширити вивчення археологічного дерева у розглянутому напрямі. Тільки при створенні вибірки, достатньої для статистичного аналізу, цей матеріал може перетворитися на повноцінне інформативне джерело реконструкції біогосподарчої діяльності людини у минулому.

Крім отримання антракологічних матеріалів, метою флотації був забір палеоетноботанічних зразків: зернівок і насіння культурних рослин і бур'янів. У ході перебирання результатів флотації, знайдено лише одну зернівку, що по-

ходила з печі (табл. 2) — мишій сизий (*Setaria glauca*; визначення С. А. Горбаненка).

У нашому випадку набагато цікавішим є не знахідка єдиної зернівки бур'яну, а відсутність інших палеоетноботанічних матеріалів. Зважаючи на добру збереженість антракологічних матеріалів (див. вище), а також і іхтіологічних решток (див. нижче), слід констатувати, що природні умови залягання шарів і об'єкту празької культури, не були настільки агресивними, щоб знищити дрібні біологічні рештки.

Ця теза важлива з огляду на те, що з наданих зразків ґрунту із заповнення житла не отримано **жодної** зернівки культурної рослини. Велика кількість прикладів проведення флотації в об'єктах житлового й житлово-господарського призначення різних епох від скіфів до пізнього середньовіччя й ранньомодерного часу засвідчують, що рештки зернівок там завжди залишаються (див., напр.: Горбаненко 2015; 2016а; 2016b; 2018 та ін.). Саме тому маємо підстави стверджувати, що відсутність знахідок зернівок культурних рослин у цьому випадку — явище не випадкове, а закономірне. Таким чином, методом виключення можемо стверджувати принаймні те, що продукти землеробства до напівземлянки не потрапляли.

Найцікавішими для загальної характеристики життєдіяльності господаря об'єкту виявилися іхтіологічні рештки (рис. 5; табл. 3; визначення — Ю. К. Куцоконь). Визначення

Таблиця 3. Іхтіологічні рештки з житла празької культури

Родина, вид	Залишок	Кількість	Примітки
Піч 7 (див. рис. 5: 2)			
Невідомо	Кістки	150	Уламки
Невідомо	Хребець	60	—
Невідомо	Ребра	20	—
Невідомо	Промінь плавця	21	—
Cyprinidae	Нижньоглоткова кістка	1	—
Percidae, <i>Perca fluviatilis</i>	Парасфеноїд	1	—
Cyprinidae	Гіомандибуляр	1	—
Житло, долівка (див. рис. 5: 1)			
Siluridae, <i>Silurus glanis</i>	Хребець	3	—
Невідомо	Хребець	49	—
Cyprinidae	Зуб	1	—
Невідомо	Кістки	211	Уламки
Невідомо	Ребра	45	Уламки
Невідомо	Промінь плавця	39	Уламки
Esocidae, <i>Esox lucius</i>	Хребець	3	—
Невідомо	Луска	1	Циклоїдна
Percidae, <i>Perca fluviatilis</i>	Луска	1	—
Cyprinidae, <i>Rutilus rutilus</i>	Нижньоглоткова кістка	1	Уламок
Percidae, <i>Perca fluviatilis</i>	Supracleithrale	1	—
Percidae, <i>Perca fluviatilis</i>	Кістка вісцерокраніуму	2	Уламки із зазубринами
Esocidae, <i>Esox lucius</i>	Зубна	3	Уламки
Esocidae, <i>Esox lucius</i>	Зуб	7	Окремі

Рис. 5. Приклади іхтіологічних матеріалів із різних зразків: 1 — заповнення котловану, мінералізовані рештки; 2 — заповнення печі, кальциновані кістки

елементів скелета виконане за допомогою атласу кісток В. Раду (Radu 2005), а також за власною порівняльною остеологічною колекцією риб, створеною на базі Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України (Куцоконь 2015). Луску визначено за цією ж порівняльною колекцією. Назви родин та видів риб наведені за нашою адаптацією (Куцоконь, Квач 2012).

Матеріал погано збережений, часом мінералізований. Загалом було опрацьовано 621 залишок, серед яких 2 луски (1 визначена до виду), 8 окремих зубів (1 визначений до родини, 7 — до виду), все інше — кістки. Уламки кісток різного розміру, для яких не можна визначити ні належність до таксону, ні розташування в скелеті, переважають в обох випадках (загалом, 361 залишок). Серед кісток, для яких зрозуміла їх функція в скелеті, проте немає можливості визначити, якому таксону риб вони належали, виявлено значну кількість уламків хребців (109), ребер (65), променів плавців (60). Лише 16 кісткових залишків вдалося визначити до родини або виду.

Ідентифікувати залишки (включно з 1 лускою і 8 окремими зубами) вдалося до наступних родин: Коропові — 4, Сомові — 3, Щукові — 13, Окуневі — 5. Серед них визначено залишки таких видів:

Плітка звичайна (*Rutilus rutilus*) — 1 нижньоглоткова кістка;

Сом звичайний (*Silurus glanis*) — 3 хребці;

Щука звичайна (*Esox lucius*) — 3 хребці, 3 уламки зубної кістки, 7 окремих зубів;

Окунь звичайний (*Perca fluviatilis*) — 1 луска, 1 парасфеноїд, 1 накладна кістка *supracleithrale*, 2 кістки вісцерокраніуму з характерними зазубринами.

Слід зазначити, що через мінералізацію кісток не вдалося визначити довжини риб, навіть у тих випадках, коли кістку можна умовно вважати більш чи менш цілою.

Усі ідентифіковані види є типовими представниками рибного населення басейну Дніпра і дотепер. Крім того, ці види завжди активно використовували для промислу, страви з них є традиційними для української кухні.

Ці самі види відомі й для інших археологічних пам'яток, зокрема сом і щука для зарубинецької культури з Оболоні (визначення В. І. Тарашука, О. С. Уманської; Шовкопляс 2003, с. 6), щука і окунь — з розкопок Києво-Печерського історико-культурного заповідника 2016 та 2017 рр. (Тараненко та ін. 2017, с. 31—32; 2018, с. 279—281), плітка, сом, щука, окунь знайдені нижче сучасного Києва за течією, на городищах Монастирок (Горбаненко, Ковальчук 2017, с. 105—108) та Ходосівка-Рославське (Kovalchuk et al. 2017, р. 524—525). Варто зазначити, що в більшості місць (крім останнього), були знайдені також рештки осетрових риб, які відсутні у житлі пражької культури. Це може свідчити також на користь факту, що описане житло було тимчасовим прихистком рибалки, в якому є залишки чисельніших і менш делікатесних риб.

* * *

Слов'янські старожитності цікавили дослідників Києва досить давно: їх систематизацією та аналізом у різні часи займалися В. Б. Антонович (Антонович 1895), М. К. Каргер (Каргер 1958, с. 92—97), Г. Ф. Корзухіна (Корзухина 1996, с. 352—435), М. Ю. Брайчевський (Брайчевський 1963, с. 73—79), П. П. Толочко (Толочко 1970, с. 42—55), О. В. Комар (Комар 2012, с. 312—315) та інші. Утім, необхідно зазначити, що не дивлячись на майже двохсотлітнє археологічне вивчення міста, слов'янських пам'яток третьої чверті I тис. н. е. нині відомо небагато.

Перше пражьке поселення на території Києва було виявлено під час археологічних розко-

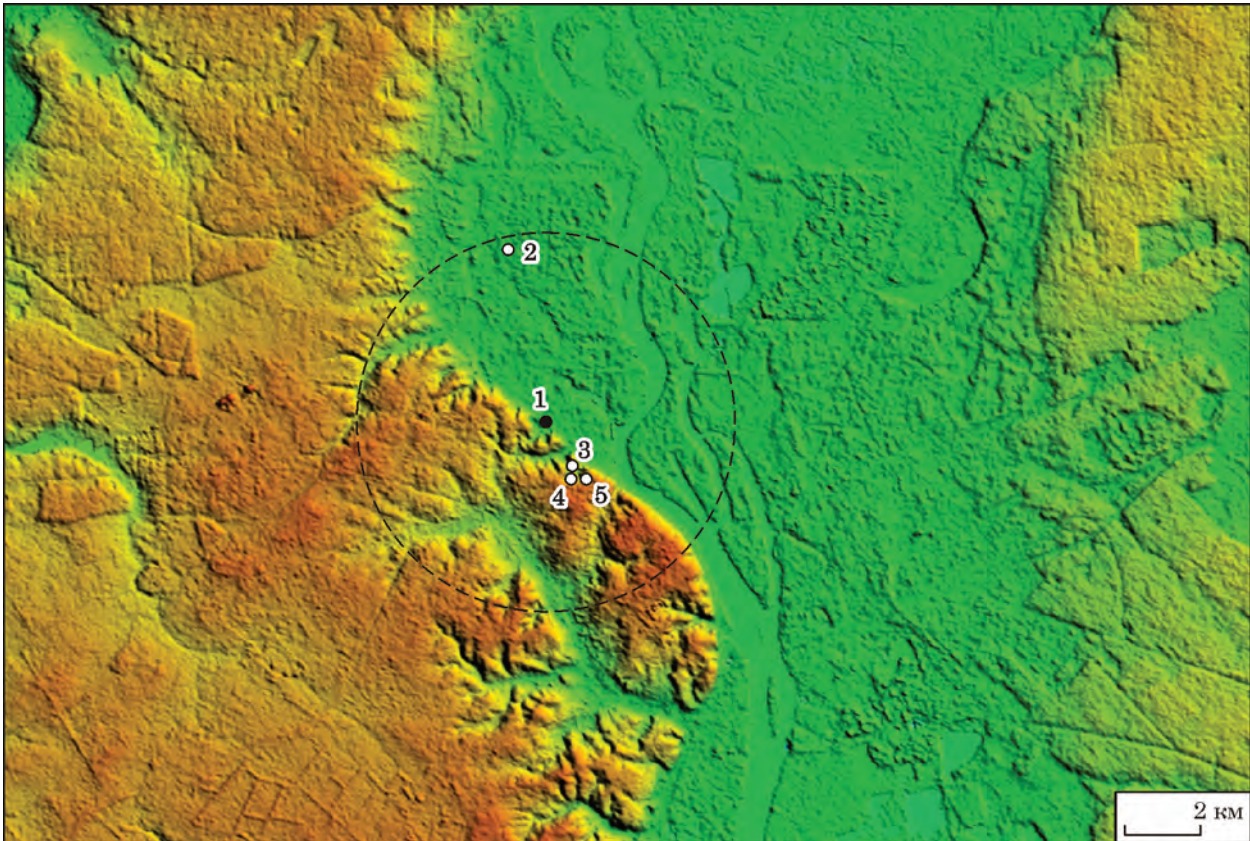

Рис. 6. Об'ємне зображення гирла Дніпра в районі м. Києва, за даними Shuttle Radar Topographic Mission (SRTM): 1 — вул. Кирилівська, 37; 2 — Луг IV; 3 — Старокиївська гора; 4 — Замкова гора; 5 — Дитинка (на основі карти, укладеної Я. В. Володарцем-Урбановичем)

пок на березі літописної Почайни (Оболонь) у 1965—1974 рр. (Шовкопляс 1975; 2003; Башкатов 2004). Саме тут було повністю досліджене (на площі 25 тис. м²) величезне поселення зарубинецької культури та пізньозарубинецького часу Луг IV. У його північній частині було відкрито три житла і декілька господарських ям празької культури (Шовкопляс, Гавритухін 2003). Аналіз керамічних комплексів дозволив І. О. Гавритухіну датувати одне житло та яму кінцем IV — першою половиною V ст. (фаза 1/0), ще два житла, на думку дослідника, представляють фазу 2, датовану кінцем V — початком VI ст. н. е. (Шовкопляс, Гавритухін 1993, с. 61).

У 1971 р. у західній частині майданчика Старокиївського городища було відкрито празьке житло з добре збереженою пічкою, наповненою керамічним посудом V — першої половини VI ст. (Килиевич 1982, с. 28; рис. 12; 13). Рання фаза поселення опосередковано підтверджена і знахідками двох браслетів з насічками на кінцях (Комар 2012, с. 312).

Решта старожитностей V—VII ст., які можна опосередковано зарахувати до функціонування празьких поселень, не прив'язані до конкретних об'єктів і мають характер випадкових знахідок. Винятком є низка знахідок слов'янського часу, сконцентрована в північно-західній ок-

раїні Подолу в районі Юрківського струмка та вул. Кирилівської. Компактність цієї групи дала підстави М. А. Сагайдаку припустити локалізацію у цій частині слов'янських поселень, що виникли на окремих ділянках підвищеного рельєфу (Сагайдак 1991, с. 9, 10). Можливо, виявлене у 2016 р. житло якраз і належить до одного з таких осередків, який у свою чергу входив до складу «гнізда» пам'яток празької культури, що були розташовані вздовж правих приток Дніпра.

Об'єкти ранньослов'янського часу, відкриті на вул. Кирилівській, 37, вочевидь, виникли на досить вузькій смузі землі заплави Дніпра, між Почайною¹ й підніжжям гори Юрковиці (рис. 6) тоді, коли рівень намитого піску дозволив освоїти цю територію. Фактично, житло заходилося безпосередньо на лівому березі ручайка-притоки Почайни; відстань же до ріки не перевищувала 1 км по прямій. Уся долина р. Дніпро у тому місці становить близько 10—14 км.

1. Аналізуючи матеріали, В. І. Вишневський обґрунтовує тезу й доходить висновку, що Почайна фактично не була річкою, а лише рукавом або протокою Дніпра (Вишневський 2011, с. 82—83; 2013, с. 74—76).

Висота виявлення об'єктів за Балтійською шкалою висот становила всього 94,3 м над рівнем моря, тоді як рівень води у Дніпрі міг становити близько 90—91,3 м н. р. м. (Вишневський 2011, с. 27, 213; Тараненко 2016, с. 33). Тобто, житло могло знаходитись лише на 3—4 м вище плеса Дніпра. За даними інструментального вимірювання в районі Києва, що тривають понад 100 років, до зарегульованості стоку річки, найменший рівень води становив близько 88,5 м у літньо-осінній період, а найвищий — 98,2 м в період повені. Значні повені траплялися принаймні раз на 9—14 років (Вишневський 2011, с. 212—218). Тобто, житло могло проіснувати близько 10—15 рр., і щороку йому загрожувало часткове або й повне затоплення. Вважаємо, що висока ймовірність того, що давній мешканець цілком усвідомлював цю загрозу, а відтак — житло не могло бути постійним притулком. Принаймні на весінній період повеней його мешканець мав переселятись в інше місце. Отже, досліджений об'єкт не можна повною мірою назвати житлом: найімовірніше — це було місце тимчасового перебування давнього рибалки. Також, з упевненістю можна стверджувати, що об'єкт взагалі не міг довго проіснувати. Не виключено, що саме цим і пояснюється незначна кількість знахідок в об'єкті.

Ю. Ю. Башкатов, провівши комплексний аналіз даних з поселення Луг IV (що розташований на висоті 94—95 м н. р. м.), дійшов висновків, що цю пам'ятку також регулярно затоплювало (Башкатов 2004, с. 46). Що цілком узгоджується і з нашими припущеннями.

Взагалі, Дніпро характеризується як рівнинна ріка з достатньо повільною течією. Саме такі ріки здатні за короткий час змінювати положення русла в межах власної долини: за період 25—100 років русло може навіть переміститися на всю ширину долини (Болдаков 1951, с. 9—18). Себто, цілком імовірно, що на той час ріка (або її рукав, Почайна) могла чи не впритул підходити до підніжжя Юрковиці.

Варто також звернути увагу й на імовірний рельєф поблизу житла. На північний захід широкою полоскою простягається правий берег Дніпра зі складним розчленованим рельєфом, який характеризується підвищеними сильно розчленованими та підвищеними низовинними розчленованими ділянками, непридатними для землеробства. Решта території потенційної ресурсної зони знаходиться в заплаві. Зважаючи на загальну тенденцію заболоченості території (у середній течії Десни заболоченість сягає 20 % всієї площі, в нижній течії — 10—15 % — переважно в заплавах; Швець 1946, с. 14—15; Швець, Дрозд, Левченко 1957, с. 8), і на спостереження за територією Оболоні та Подолу ще на початку ХХ ст. (Вишневський 2011,

с. 82), слід припустити, що тут (у найширшому місці) переважні площі долини ріки були доволі заболоченими (саме слово «оболонь» означає заплавні луки, низинну прирічкову заболочену місцевість, див., напр.: Жайворонок 2006, с. 406) і навряд чи могли бути придатними для землеробства.

Підб'ємо найважливіші підсумки.

1. За аналізом рельєфу можна зробити висновок, що поряд з місцем виявлення об'єкту празької культури не було місць, привабливих з точки зору землеробства: переважно навколо була нерівна місцевість, непридатна для розорювання. Велику частину становила підтоплювала заплава Дніпра.

2. За антракологічними даними, серед біологічних матеріалів, що походять з житла, не виявлено вугликів від берези. Тоді як у пізніших шарах березове вугілля присутнє. Це зауваження важливе з огляду на те, що березові формації зазвичай приходять на зміну іншій лісистій (деревній) рослинності, штучно зведеній людиною у господарських цілях. Найяскравішими й найвиразнішими прикладами поширення таких формацій завжди були підсічні поля — використані за призначенням і надалі закинуті для відпочинку. Отже, відсутність берези може слугувати «доказом від протилежного», що у ближчому оточенні об'єкту таких антропогенізованих ділянок не було.

3. Відсутність знахідок зернівок культурних рослин дає підстави стверджувати мінімально те, що до напівземлянки продукти землеробства не потрапляли. А відтак — маємо непрямий доказ того, що мешканець цього житла не займався землеробством. Ця теза дуже добре узгоджується з попередніми двома.

4. Знайдені рештки риб належать видам, поширеним як в археологічних матеріалах ранішого й пізнішого часу для цього регіону, так і в рецентній іхтіофауні Дніпра. Чотири визначених види, окунь, сом, щука, плітка є типовими об'єктами рибальства, тому можна припустити, що присутні в напівземлянці рештки належали особинам риб, виловленим неподалік.

5. Зважаючи на місце знаходження, досліджений об'єкт навряд чи міг бути постійним місцем проживання давнього рибалки.

Отже, на підставі комплексу очевидних і непрямих доказів, можемо реконструювати заняття давнього мешканця напівземлянки як рибалки, який жив переважно за рахунок риболовецького промислу.

* * *

Висловлюємо щирі вдячність д-ру геогр. наук В. І. Вишневському, канд. іст. наук Я. В. Володарцю-Урбановичу, канд. іст. наук С. П. Тараненку, канд. біол. наук Є. Ю. Яніш.

ЛІТЕРАТУРА

- Антонович, В. Б. 1895. *Археологическая карта Киевской губернии*. Москва.
- Ауліх, В. В. 1972. *Зимнівське городище — слов'янська пам'ятка VI—VII ст. н. е. в Західній Волині*. Київ: Наукова думка.
- Баран, В. Д. 1988. Пражская культура Поднепровья (по материалам поселений у с. Рашков). Киев: Наукова думка.
- Башкатов, Ю. Ю. 2004. Особливості житло будівництва та господарчої діяльності мешканців заплавного поселення Луг IV (Оболонь). В: Козак, Д. Н. (ред.). *Археологія давніх слов'ян. Дослідження і матеріали*. Київ: ІА НАНУ, с. 39-48.
- Болдаков, Е. В. 1951. *Жизнь рек*. Москва; Ленинград: Гостехтеориздат, 28.
- Брайчевський, М. Ю. 1963. *Коли і як виник Київ*. Київ: АН УРСР.
- Вихров, В. Е. 1959. *Диагностические признаки древесины главнейших лесохозяйственных и лесопромышленных пород СССР*. Москва: АН СССР.
- Вишневський, В. І. 2011. *Ріка Дніпро*. Київ: Інтерпрес ЛТД.
- Вишневський, В. І. 2013. *Малі річки Києва*. Київ: Інтерпрес ЛТД.
- Гаммерман, А. Ф., Никитин, А. А., Николаева, Т. Л. 1946. *Определитель древесины по микроскопическим признакам с альбомом микрофотографий*. Москва; Ленинград: АН СССР.
- Горбаненко, С. А. 2015. Палеоетноботанічні дослідження 2014 р. *Археологічні дослідження в Україні 2014 р.*, с. 269-271.
- Горбаненко, С. А. 2016а. Палеоетноботанічні визначення. *Археологічні дослідження в Україні 2015 р.*, с. 248-252.
- Горбаненко, С. А. 2016б. Флотація й промивання як методи археологічних досліджень: реалії й перспективи. *Археологія і давня історія України*, 1 (18): Колекція Наукових фондів Інституту археології НАН України. Проблеми та відкриття, с. 137-144.
- Горбаненко, С. А. 2018. Палеоетноботанічні визначення 2016 р. *Археологічні дослідження в Україні 2016 р.*, с. 336-340.
- Горбаненко, С. А., Ковальчук, О. М. 2017. Риболовецький промисел ранніх слов'ян Середнього Подніпров'я (за матеріалами городища Монастирок). *Археологія*, 1, с. 99-109.
- Гупало, К. Н. 1981. Дерев'яні постройкі древньокієвського Подола. В: Артеменко, І. І. (ред.). *Древности Среднего Поднепровья*. Киев: Наукова думка, с. 136-158.
- Гупало, К. М., Толочко, П. П. 1975. Давньокієвський Поділ у світлі нових археологічних досліджень. В: Толочко, П. П. (ред.). *Стародавній Київ*. Київ: Наукова думка, с. 40-79.
- Жайворонок, В. В. 2006. *Знаки української етнокультури: Словник-довідник*. Київ: Довіра.
- Івакін, Г. Ю., Баранов, В. І., Івакін, В. Г., Оленич, А. М. 2016. Нові матеріали ранньослов'янського часу з території Києвоподолу: попереднє повідомлення. *In Sclavenia terra*, 1, с. 58-63.
- Івакін, Г. Ю., Івакін, В. Г., Бібіков, Д. В., Баранов, В. І., Зоценко, І. В., Чміль, Л. В., Оленич, А. М. 2017. Матеріали науково-рятівних досліджень Архітектурно-археологічної експедиції 2016 р. в експозиції Археологічного музею ІА НАНУ. *Археологія і давня історія України*, 3 (24): Матеріали та дослідження Археологічного музею ІА НАН України, с. 133-146.
- Івакін, Г. Ю., Баранов, В. І., Бібіков, Д. В., Івакін, В. Г., Оленич, А. М., Сергеева, М. С., Чміль, Л. В. 2018. Науково-рятівні дослідження архітектурно-археологічної експедиції ІА НАНУ на вул. Кирилівській, 37 у м. Києві. *Археологічні дослідження в Україні 2016 р.*, с. 58-60.
- Каргер, М. К. 1958. *Древний Киев*. Москва; Ленинград: АН СССР, 1.
- Кириєвич, с. Р. 1982. *Детинець Києва IX — первой половины XIII веков*. Киев: Наукова думка.
- Комар, А. В. 2012. Киев и Правобережное Поднепровье. В: Макаров, Н. А. (ред.). *Русь в IX—X веках. Археологическая панорама*. Санкт-Петербург: ИА РАН, с. 301-379.
- Корзухина, Г. Ф. 1996. Клады и случайные находки вещей круга «древностей антов» в Среднем Поднепровье. Каталог памятников. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии*, V, с. 352-435.
- Куцоконь, Ю. К. 2015. Остеологічна колекція риб у фондах Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. В: Загороднюк, І. (ред.). *Природничі музеї: роль в освіті та науці: Матеріали IV Міжнародної наукової конференції*. Київ: ННПМ НАНУ, 2, с. 56-58.
- Куцоконь, Ю. К., Квач, Ю. В. 2012. Українські назви міног і риб фауни України для наукового вжитку. *Біологічні студії*, 6, 2, с. 199-220.
- Михайлов, В. А., Виноградов, Г. Ф., Курило, М. В., Михайлова, Л. С., Шунько, В. В. 2006. *Неметалічні корисні копалини України: Підручник*. Київ; Львів.
- Плотников, С. И. 1924. *Разработка леса и лесные промыслы*. Москва: Кооперативное издательство.
- Пуголовок, Ю. О., Володарець-Урбанович, Я. В., Горбаненко, С. А., Сергеева, М. С., Яніщ, Є. Ю. 2015. Міждисциплінарні дослідження Глинського археологічного комплексу в 2014 році. *Археологічні дослідження Більського городища — 2014*, с. 107-128.
- Пуголовок, Ю. О., Володарець-Урбанович, Я. В., Горбаненко, С. А., Сергеева, М. С., Яніщ, Є. Ю. 2016. Міждисциплінарні дослідження Глинського археологічного комплексу в 2014 році. *Археологічні дослідження Більського городища — 2015*, с. 103-127.
- Пуголовок, Ю. О., Володарець-Урбанович, Я. В., Горбаненко, С. А., Сергеева, М. С. 2017. Міждисциплінарні дослідження Глинського археологічного комплексу в 2016 році. *Археологічні дослідження Більського городища — 2016*, с. 105-121.
- Русанова, И. П. 1976. *Славянские древности VI—VII вв.* Москва: Наука.
- Сагайдак, М. А. 1991. *Давньокієвський Поділ: проблеми топографії, стратиграфії, хронології*. Київ: Наукова думка.
- Сергеева, М. С. 2015. Вироби з дерева, кістки та рогу. *Пам'ятки України*, 5—6, с. 42-49.
- Сукачев, В. Н. 1940. *Определитель древесных пород*. Москва: Гослестехиздат.
- Тараненко, С. П. 2016. *Планувальна структура давньоруського Подолу Києва: формування та розвиток*. Київ: ІА НАНУ; Центр археології Києва НАНУ.
- Тараненко, С., Горбаненко, С., Ковальчук, О., Горобець, Л., Сергеева, М., Пучков, П. 2017. Комплексні біоархеологічні дослідження матеріалів з розкопок на території Києво-Печерського заповідника у 2016 р. *Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій*, 2, с. 23-36. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/misto_2017_2_5.

Тараненко, С. П., Сергеева, М. С., Куцоконь, Ю. К., Горбаненко, С. А. 2018. Результати комплексних біоархеологічних досліджень матеріалів з розкопок Митрополичого саду Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника у 2017 р. *Могиланські читання 2018*, с. 278-283.

Толочко, П. П. 1970. *Історична топографія стародавнього Києва*. Київ: Наукова думка.

Черненко, О. Є., Кравченко, Р. А., Горбаненко, С. А., Горобець, Л. В., Ковальчук, О. М., Сенюк, О. Г., Сергеева, М. С. 2017. Свердловське 1: біогосподарська діяльність мешканців роменського городища на Чернігівщині. *Археологія і давня історія України*, 1 (22): Археологія: дослідження, експерименти, реконструкції, с. 266-301.

Швець, Г. І. 1946. *Розподіл стоку річок УРСР по сезонах і місяцях*. Київ: АН УРСР.

Швець, Г. І., Дрозд, Н. І., Левченко, С. П. 1957. *Каталог річок України*. Київ: АН УРСР.

Шовкопляс, А. М. 1975. Работы на Оболони в Киеве. *Археологические открытия 1974 г.*, с. 373-374.

Шовкопляс, Г. М. 2003. Таємниці давньої Оболони. В: Ковтанюк, Н. Г. (ред.). *Музей та його колекції*. Київ: НМІУ, с. 3-13.

Шовкопляс, А. М., Гавригун, І. О. 1993. Комплексы пражской культуры с Оболони и некоторые проблемы изучения памятников типа Корчак. *Краткие сообщения Института археологии*, 208, с. 52-62.

Шовкопляс, Г. М., Гавригун, І. Г. 2003. Перше поселення пражської культури в Києві. В: Ковтанюк, Н. Г. (ред.). *Музей та його колекції*. Київ: НМІУ, с. 74-79.

Kovalchuk, O., Gotun, I., Gorbanenko, S., Sergeeva, M., Ratnikov, V., Gorobets, L., Rekovets, L. 2017. Paleoenvironment of the medieval settlement Hodovivka-Roslavska (11/12—14th cent. CE, Ukraine): The first comprehensive bioarchaeological investigation of the East Slavic village. *Journal of Archaeological Science: Reports*, 12, p. 522-527. <https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2017.03.004>.

Marston, J. M. 2009. Modeling wood acquisition strategies from archaeological charcoal remains. *Journal of Archaeological Science*, 36, p. 2192-2200.

Radu, V. 2005. *Atlas for the identification of bony fish bones from archaeological sites*. București: Contrast.

Veal, R., Thompson, G. 2008. Fuel supplies for Pompeii. Pre-Roman and Roman charcoals from the Casa delle Vestali. *British Archaeological Report*, S1807: Charcoals from the Past: Cultural and Palaeoenvironmental Implications (Proceedings of the Third International Meeting of Anthracology (Cavalino — Lecce, Italy, June 28th — July 1st 2004)), p. 287-298.

Veal, R. 2012a. Examining continuity in landscape exploitation: Late Roman fuel consumption in Silchester's Insula IX. *Journal of Roman Archaeology*, supplementary series, 90: Silchester and the Study of Romano-British urbanism, p. 227-245.

Veal, R. 2012b. From context to economy: charcoal as an archaeological interpretative tool. A case study from Pompeii (3rd c. BC — AD 79). *Journal of Roman Archaeology*, supplementary series, 91: More than just Numbers? The Role of Science in Roman Archaeology, p. 19-51.

Veal, R. 2013. Fuelling Ancient Mediterranean sites: a framework for charcoal research. In: Harris, W. V. (ed.). *The Ancient Mediterranean Environment between Science and History*. Leiden; Boston, p. 37-58.

REFERENCES

Antonovich, V. B. 1895. *Arkheologicheskaja karta Kievskoi gubernii*. Moskva.

Aulikh, V. V. 1972. *Zymnivske horodyshche — slov'ianska pam'iatka VI—VII st. n. e. v Zakhidnii Volyni*. Kyiv: Naukova dumka.

Baran, V. D. 1988. *Prazhskaia kultura Podnestrovia (po materyalam poselenyi u s. Rashkov)*. Kyev: Naukova dumka.

Bashkatov, Yu. Yu. 2004. Osoblyvosti zhytlo buduvannia ta hospodarchoi diialnosti meshkantsiv zaplavnoho poselennia Luh IV (Obolon). In: Kozak, D. N. (ed.). *Arkheolohiia davnikh slov'ian. Doslidzhennia i materialy*. Kyiv: IA NANU, s. 39-48.

Boldakov, E. V. 1951. *Zhizn rek*. Moskva; Leningrad: Goskhteorizdat, 28.

Braichevskiy, M. Yu. 1963. *Koly i yak vynyk Kyiv*. Kyiv: AN URSSR.

Vikhrov, V. E. 1959. *Diagnosticcheskie priznaki drevesiny glavneishikh lesokhoziaistvennykh i lesopromyshlennykh porod SSSR*. Moskva: AN SSSR.

Vyshnevskiy, V. I. 2011. *Rika Dnipro*. Kyiv: Interpres LTD.

Vyshnevskiy, V. I. 2013. *Mali richky Kyieva*. Kyiv: Interpres LTD.

Gammerman, A. F., Nikitin, A. A., Nikolaeva, T. L. 1946. *Opredelitel drevesin po mikroskopicheskim priznakam s albomom mikrografii*. Moskva; Leningrad: AN SSSR.

Horbanenko, S. A. 2015. Paleoetnobotanichni doslidzhennia 2014 r. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2014 r.*, s. 269-271.

Horbanenko, S. A. 2016a. Paleoetnobotanichni vyznachennia. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2015 r.*, s. 248-252.

Horbanenko, S. A. 2016b. Flotatsiia y promyvannia yak metody arkheolohichnykh doslidzhen: realii y perspektyvy. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 1 (18): Kolektsii Naukovykh fondiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy. Problemy ta vidkryttia, s. 137-144.

Horbanenko, S. A. 2018. Paleoetnobotanichni vyznachennia 2016 r. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2016 r.*, s. 336-340.

Horbanenko, S. A., Kovalchuk, O. M. 2017. Rybolovetskyi promysel rannikh slov'ian Serednoho Podniprovia (za materialamy horodyshcha Monastyrok). *Arkheolohiia*, 1, s. 99-109.

Gupalov, K. N. 1981. Dereviannye postroiiki drevnekievskogo Podola. In: Artemenko, I. I. (ed.). *Drevnosti Srednego Podneprovia*. Kiev: Naukova dumka, s. 136-158.

Hupalo, K. M., Tolochko, P. P. 1975. Davnokyivskiy Podil u svitli novykh arkheolohichnykh doslidzhen. In: Tolochko, P. P. (ed.). *Starodavnii Kyiv*. Kyiv: Naukova dumka, s. 40-79.

Zhaivoronok, V. V. 2006. *Znaky ukrainskoi etnokultury: Slovnyk-dovidnyk*. Kyiv: Dovira.

Ivakin, H. Yu., Baranov, V. I., Ivakin, V. H., Olenych, A. M. 2016. Novi materialy rannoslov'ianskoho chasu z terytorii Kyievopodolu: poperednie povidomlennia. In *Slavensia terra*, 1, s. 58-63.

Ivakin, H. Yu., Ivakin, V. H., Bibikov, D. V., Baranov, V. I., Zotsenko, I. V., Chmil, L. V., Olenych, A. M. 2017. Materialy naukovykh doslidzhen Arkhitekturno-arkheolohichnoi ekspedytzii 2016 r. v ekspozytsii Arkheolohichnoho muzeiu IA NANU. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 3 (24): Materialy ta doslidzhennia Arkheolohichnoho muzeiu IA NANU Ukrainy, s. 133-146.

Ivakin, H. Yu., Baranov, V. I., Bibikov, D. V., Ivakin, V. H., Olenych, A. M., Serhieieva, M. S., Chmil, L. V. 2018. Naukovykh doslidzhenia arkhitekturno-arkheolohichnoi ekspedytzii IA NANU na vul. Kyrylivskii, 37 u m. Kyievi. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2016 r.*, s. 58-60.

Karger, M. K. 1958. *Drevnii Kiev*. Moskva; Leningrad: AN SSSR, 1.

Kilievich, S. R. 1982. *Detinets Kiev IX — pervoi poloviny XIII vekov*. Kiev: Naukova dumka.

Komar, A. V. 2012. Kiev i Pravoberezhnoe Podneprove. In: Makarov, N. A. (ed.). *Rus v IX—X vekakh. Arkheologicheskaja panorama*. Sankt-Peterburg: IA RAN, s. 301-379.

Korzukhina, G. F. 1996. Klady i sluchainye nakhodki veshchei kruga «drevnostei antov» v Srednem Podneprove. *Kata-*

log pamiatnikov. *Materialy po arkeologii, istorii i etnografii Tavrii*, V, s. 352-435.

Kutsokon, Yu. K. 2015. Osteolohichna kolektsiia ryb u fondakh Instytutu zoologii im. I. I. Shmalhauzena NAN Ukrainy. In: Zahorodniuk, I. (ed.). *Pryrodnychi muzei: rol v osviti ta nauksi. Materialy IV Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii*. Kyiv: NNPM NANU, 2, s. 56-58.

Kutsokon, Yu. K., Kvach, Yu. V. 2012. Ukrainski nazvy minoh i ryb fauny Ukrainy dlia naukovoï vzhytku. *Biolohichni studii*, 6, 2, s. 199-220.

Mykhailov, V. A., Vynohradov, H. F., Kurylo, M. V., Mykhailova, L. S., Shunko, V. V. 2006. *Nemetalichni korysni kopalyny Ukrainy*: Pidruchnyk. Kyiv; Lviv.

Plotnikov, S. I. 1924. *Razrabotka lesa i lesnye promysly*. Moskva: Kooperativnoe izdatelstvo.

Puholovok, Yu. O., Volodarets-Urbanovych, Ya. V., Horbanenko, S. A., Serhieieva, M. S., Yanish, Ye. Yu. 2015. Mizhdystyplinarni doslidzhennia Hlynskoho arkeolohichnoho kompleksu v 2014 rotsi. *Arkheolohichni doslidzhennia Bilsskoho horodyshcha — 2014*, s. 107-128.

Puholovok, Yu. O., Volodarets-Urbanovych, Ya. V., Horbanenko, S. A., Serhieieva, M. S., Yanish, Ye. Yu. 2016. Mizhdystyplinarni doslidzhennia Hlynskoho arkeolohichnoho kompleksu v 2015 rotsi. *Arkheolohichni doslidzhennia Bilsskoho horodyshcha — 2015*, s. 103-127.

Puholovok, Yu. O., Volodarets-Urbanovych, Ya. V., Horbanenko, S. A., Serhieieva, M. S. 2017. Mizhdystyplinarni doslidzhennia Hlynskoho arkeolohichnoho kompleksu v 2016 rotsi. *Arkheolohichni doslidzhennia Bilsskoho horodyshcha — 2016*, s. 105-121.

Rusanova, I. P. 1976. *Slavianskie drevnosti VI—VII vv*. Moskva: Nauka.

Sahaidak, M. A. 1991. *Davnokiyivskyi Podil: problemy topografii, stratyhrafii, khronolohii*. Kyiv: Naukova dumka.

Serhieieva, M. S. 2015. Vyroby z dereva, kistky ta rohu. *Pamiatky Ukrainy*, 5—6, s. 42-49.

Sukachev, V. N. 1940. *Opredelitel drevesnykh porod*. Moskva: Goslestekhzdat.

Taranenko, S. P. 2016. *Planovalna struktura davnoruskoho Podolu Kyieva: formuvannia ta rozvytok*. Kyiv: IA NANU; Tsentr arkeolohii Kyieva NANU.

Taranenko, S., Horbanenko, S., Kovalchuk, O., Horobets, L., Serhieieva, M., Puchkov, P. 2017. Kompleksni bioarkheolohichni doslidzhennia materialiv z rozkopok na terytorii Kyievo-Pecherskoho zapovidnyka u 2016 r. *Misto: istoriia, kultura, suspilstvo. E-zhurnal urbanistychnykh studii*, 2, s. 23-36. Rezhym dostupu: http://resource.history.org.ua/publ/misto_2017_2_5.

Taranenko, S. P., Serhieieva, M. S., Kutsokon, Yu. K., Horbanenko, S. A. 2018. Rezultaty kompleksnykh bioarkheolohichnykh doslidzen materialiv z rozkopok Mytropolychoho sadu Natsionalnogo Kyievo-Pecherskoho istoryko-kulturnoho zapovidnyka u 2017 r. *Mohylianski chytannia 2018*, s. 278-283.

Tolochko, P. P. 1970. *Istorychna topohrafiia starodavnoho Kyieva*. Kyiv: Naukova dumka.

Chernenko, O. Ye., Kravchenko, R. A., Horbanenko, S. A., Horobets, L. V., Kovalchuk, O. M., Seniuk, O. H., Serhieieva, M. S. 2017. Sverdlovsk 1: biohospodarska diialnist meshkantsiv romenskoho horodyshcha na Chernihivshchyni. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 1 (22): Arkheolohiia: doslidzhennia, eksperymenty, rekonstruktsii, s. 266-301.

Shvets, H. I. 1946. *Rozpodil stoku richok URSR po sezonakh i misiatsiakh*. Kyiv: AN URSR.

Shvets, H. I., Drozd, N. I., Levchenko, S. P. 1957. *Katalog richok Ukrainy*. Kyiv: AN URSR.

Shovkopliias, A. M. 1975. Raboty na Oboloni v Kieve. *Arkheologicheskie otkrytiia 1974 g.*, s. 373-374.

Shovkopliias, H. M. 2003. Taiemnytsi davnoi Oboloni. In: Kovtaniuk, N. H. (ed.). *Muzei ta yoho kolektsii*. Kyiv: NMIU, s. 3-13.

Shovkopliias, A. M., Gavrutukhin, I. O. 1993. Kompleksy prazhskoi kultury s Oboloni i nekotorye problemy izucheniia pamiatnikov tipa Korchak. *Kratkie soobshcheniia Instituta arkeologii*, 208, s. 52-62.

Shovkopliias, H. M., Havrutukhin, I. H. 2003. Pershe pose-lennia prazkoi kultury v Kyievi. In: Kovtaniuk, N. H. (ed.). *Muzei ta yoho kolektsii*. Kyiv: NMIU, s. 74-79.

Kovalchuk, O., Gotun, I., Gorbanenko, S., Sergeieva, M., Ratnikov, V., Gorobets, L., Rekovets, L. 2017. Paleoenvironment of the medieval settlement Hodosivka-Roslavske (11/12—14th cent. CE, Ukraine): The first comprehensive bioarchaeological investigation of the East Slavic village. *Journal of Archaeological Science: Reports*, 12, p. 522-527. <https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2017.03.004>.

Marston, J. M. 2009. Modeling wood acquisition strategies from archaeological charcoal remains. *Journal of Archaeological Science*, 36, p. 2192-2200.

Radu, V. 2005. *Atlas for the identification of bony fish bones from archaeological sites*. București: Contrast.

Veal, R., Thompson, G. 2008. Fuel supplies for Pompeii. Pre-Roman and Roman charcoals for the Casa delle Vestali. *British Archaeological Report*, S1807: Charcoals from the Past: Cultural and Palaeoenvironmental Implications (Proceedings of the Third International Meeting of Anthracology (Cavalino — Lecce, Italy, June 28th — July 1st 2004)), p. 287-298.

Veal, R. 2012a. Examining continuity in landscape exploitation: Late Roman fuel consumption in Silchester's Insula IX. *Journal of Roman Archaeology*, supplementary series, 90: Silchester and the Study of Romano-British urbanism, p. 227-245.

Veal, R. 2012b. From context to economy: charcoal as an archaeological interpretative tool. A case study from Pompeii (3rd c. BC — AD 79). *Journal of Roman Archaeology*, supplementary series, 91: More than just Numbers? The Role of Science in Roman Archaeology, p. 19-51.

Veal, R. 2013. Fuelling Ancient Mediterranean cities: a framework for charcoal research. In: Harris, W. V. (ed.). *The Ancient Mediterranean Environment between Science and History*. Leiden; Boston, p. 37-58.

A. M. Olenych, M. S. Serhieieva,
Yu. K. Kutsokon, S. A. Gorbanenko

EARLY SLAVIC DWELLING OF A FISHER IN THE TERRITORY OF KYIV PODIL: COMPREHENSIVE RESEARCH

In 2016, the Architectural and archaeological expedition of the IA NAS of Ukraine under the guidance of G. Yu. Iwakin conducted scientific and rescue excavations at the foot of the Yurkovitsa Hill on the Kyiv Podil. During this work, the dwelling of the Prague culture was discovered (fig. 1; 2).

Only a part of semi-dugout dwelling was found within the dig. Its shape was probably close to square. It was oriented northwest — southeast. In the northern corner, a furnace of clay and stone on sandy bedding was found. Two broken hand-made pots and separate fragments of ceramics were in its filling. (fig. 3; 4). Impurities of burnt organic matter were clearly visible in the clay solution. According to microsection of the ceramic fragment, a red clay with a high content of ore minerals fragments was used for the manufacture of vessels. A furnace has similar mineral characteristics. Such clays are common on the for the right-bank part of the Kyiv region. The most likely dating of this type of vessels is from the end of the sixth to the beginning of the seventh century AD.

A selective soil filtering from filling the object was conducted. As a result, paleobotanical and ichthyological materials were obtained. A wood is represented by pine-tree (*Pinus sylvestris*) and oak (*Quercus* sp.). These species were generally preferred in the Middle Dnipro region both as a working wood and as a fuel. (table 1). Paleoethnobotanical samples (table 2) are represented by one grain of yellow foxtail (*Setaria glauca*). Given the safety of other small biological residues, the absence of agricultural products is not accidental.

Ichthyological materials (fig. 5; table 3) are represented by the remains of a common roach (*Rutilus rutilus*), wels catfish (*Silurus glanis*), northern pike (*Esox lucius*) and common perch (*Perca fluviatilis*). These species are known from previous ichthyological studies of the Slavic sites in this part of the Dnipro River basin. They are still typical representatives of the local ichthyofauna always actively used for fishing.

According to the relief analysis (fig. 6), we can conclude that there were no plots attractive for farming near the place where the object of the Prague culture was discovered. Around predominantly uneven terrain lay, unsuitable for plowing. The largest part was the floodplain of the Dnieper, which was flooded. The absence of birch, as a typical representative of anthropochores, can serve as a «proof of the opposite», that in the immediate environment of the object there were no such sites. The absence of finds of grains of cultivated plants is also indirect evidence that a resident of this dwelling was not engaged in farming.

The remains of fish belong to species common for this region both in archaeological materials of earlier and later times and in the modern ichthyofauna of the Dnipro. Four identified species; such as roach, wels catfish, pike and perch are typical fishing objects, so we can assume that the remains found in the dwelling belonged to fish caught nearby.

Thus, based on a set of obvious and indirect evidence, we can reconstruct occupation of the ancient inhabitant of a semi-dugout dwelling as a fisher, who lived mainly due to fishing.

Keywords: Kyiv Podil, early Slavs, Prague culture, dwelling, natural definitions, paleobotany, ichthyology.

Одержано 11.12.2018

ГОРБАНЕНКО Сергій Анатолійович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Інститут археології НАН України, пр. Героїв Сталінграда 12, Київ, 04210, Україна, *gorbanenko@gmail.com*.

GORBANENKO Serhiy A., Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher, Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine, Heroiv Stalingradu ave. 12, Kyiv, 04210, Ukraine, *gorbanenko@gmail.com*.

КУЦОКОНЬ Юлія Костянтинівна, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник, Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України, вул. Б. Хмельницького, 15, Київ, 01030, Україна, *carassius1@ukr.net*.

KUTSOKON Iuliia, Candidate of Biological Sciences, senior staff scientist, I. I. Schmalhausen Institute of Zoology, National Academy of Sciences of Ukraine, B. Khmelnytsky st. 15, Kyiv, 01030, Ukraine, *carassius1@ukr.net*.

ОЛЕНИЧ Андрій Миколайович, молодший науковий співробітник, ІА НАНУ, пр. Героїв Сталінграда 12, Київ, 04210, Україна, *atli-sent@bigmir.net*.

OLENYCH Andrii Mykolaiovych, Junior Research Fellow of the Institute of Archaeology, the National Academy of Sciences of Ukraine. Heroiv Stalingrada ave. 12, Kyiv, 04210, Ukraine, *atli-sent@bigmir.net*.

СЕРГЄЄВА Марина Сергіївна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Інститут археології НАН України, вул. Г. Сковороди, 9б, Київ, 04070, Україна, *mar.sergeyeva@gmail.com*.

SERGEEVA Marina S., Candidate of Historical Sciences, Senior Researcher, Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine, G. Skovorody Str., 9b, Kyiv, 04070, Ukraine, *mar.sergeyeva@gmail.com*.